

Δημήτρης Μαυρόπουλος

ΔΙΕΡΧΟΜΕΝΟΙ ΔΙΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Μαθήματα κατήχησης
για ένηλίκους

Έκδόσεις Δόμος

*Τοῖς ἐκγόνοις
Χρῆστῳ καὶ Μαρίᾳ
παρακαταθήκη*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη καταγραφὴ μιᾶς ἐνιαίας σειρᾶς εἰκοσιπέντε περίπου μαθημάτων πού ἐγιναν σὲ ἓνα ἄτυπο «θεολογικὸ ἐργαστήρι». Τὰ μαθήματα αὐτὰ ξεκίνησαν τὸ 1987 στὸ Ἴδρυμα Γουλανδρῆ-Χόρν καὶ ἐπαναλήφθηκαν κατὰ καιροὺς εἴτε στὸ ἴδιο Ἴδρυμα, εἴτε στὴν πολιτιστικὴ ἐταιρεία Ἴλσος Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν, εἴτε στὴν πολιτιστικὴ ἐταιρεία Αἴνος πού στεγάζεται στὸ Ἐθνικὸ Ἴδρυμα Ἑρευνῶν.

Ἦταν φυσικὸ σὲ κάθε ἐπανάληψη τῆς σειρᾶς αὐτῶν τῶν μαθημάτων νὰ ὑπάρξουν διάφορες προσθαφαιρέσεις ἢ διαφοροποιήσεις, ἀλλὰ στὸ σύνολό τους παρέμειναν στὴν ἴδια μεθοδολογία καὶ θεματικὴ. Στὸ πρῶτο, τὸ εἰσαγωγικὸ μάθημα, θὰ ἀντιληφθεῖ ὁ ἀναγνώστης τὸν ἄξονα πού διέπει τὸ περιεχόμενό τους.

Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ γραπτοῦ κειμένου βασίστηκε σὲ ἀπομαγνητοφώνηση¹. Προσπάθησα νὰ κρατήσω τὸν προφορικὸ χαρακτήρα, μὲ ἀρκετές, πρέπει νὰ δηλώσω, ἐπεμβάσεις καὶ διορθώσεις. Κράτησα, μάλιστα, ὅσες ἐρωτήσεις (καὶ τίς ἀντίστοιχες ἀπαντήσεις) ὑποβάλλονταν ἀπὸ τοὺς «μαθητές», ὅποτε αὐτὲς ὑπηρετοῦν τὴ θεματικὴ τοῦ ἀντί-

¹ Τὸ ἀπομαγνητοφωνημένο κείμενο μοῦ τὸ πρόσφεραν ὡς δῶρο μία ὁμάδα πού παρακολούθησε μαθήματά μου. Τοὺς εὐχαριστῶ ἐκ βάθους καρδίας καὶ τοὺς μνημονεύω: Ἀπόστολος καὶ Τίνα Ἀλεξανδρίδη, Κώστας Βανικιώτης, Μερóπη Βάσιου, Χρῆστος καὶ Τατιάνα Γιανναρᾶ, Μαρίκα Δαΐκου, Χριστίνα Δρακοπούλου, Λία Ζαννῆ, Τάσος Ζαννῆς, Ἀθηνᾶ Ζιώγα, Στέλιος Καντσός, Κώστας Μπαραμπούτης, Βασίλης καὶ Ἐλένη Ξυδιᾶ, Ἀγγελικὴ Πολίτη, Μάνος καὶ Εὐῆ Σαρρῆ, Ἀπόστολος Σαρίδης, Σταυρούλα Σούρα, Ντίνα Σταθάκη, Καίτη Χιωτέλλη. Τοὺς ἐπιστρέφω μὲ εὐγνωμοσύνη τὸ ἀνεκτίμητο δῶρο τους ὡς βιβλίον — καὶ μὲ πόνο γιατί πέντε ἀπὸ τοὺς ἀγαπητοὺς φίλους δὲν θὰ τὸ δοῦν μὲ τὰ σωματικὰ τους μάτια καὶ δὲν θὰ τὸ ψηλαφήσουν μὲ τὰ σωματικὰ τους χέρια — ὁ Ἀπόστολος (Ἀλεξανδρίδης), ἡ Τατιάνα, ὁ Τάσος, ὁ Στέλιος καὶ ἡ Σταυρούλα πῆραν τὸν δρόμο γιὰ τὴ ἄνω Ἱερουσαλήμ. Τὸν ἴδιον δρόμο, πρώτη αὐτῆ, ἔχει πάρει καὶ ἡ Μαίρη Μαυροπούλου, πού τόσο πολὺ ἤθελε νὰ δεῖ αὐτὸ τὸ βιβλίον.

στοιχου μαθήματος. Λόγω τοῦ χαρακτήρα μαθημάτων πού ἔχει τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου, υπάρχουν ἀρκετὲς ἐπαναλήψεις θεμάτων, πού ὅμως συμπληρώνουν ἢ ἐκδιπλώνουν διαφορετικὲς προσεγγίσεις.

Σὲ ὑποσελίδιες σημειώσεις παραθέτω βιβλικὰ καὶ πατερικὰ κείμενα πού ἐξηγοῦν ὀρισμένες διατυπώσεις.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰώνα ἔχουμε μία πληθώρα ἀξιόλογων θεολογικῶν συγγραφῶν πού φωτίζουν τὸν βιβλικὸ καὶ πατερικὸ λόγο. Πολλὲς ἀπὸ τίς διατυπώσεις, τίς θέσεις καὶ τίς ἐρμηνεῖες πού καταγράφονται στὸ παρὸν βιβλίο βασίζονται σὲ τέτοιες συγγραφές πού μοῦ στάθηκαν πολύτιμες, στίς ὁποῖες ὅμως δὲν παραπέμπω. Κατὰ τοῦτο τὸ βιβλίο εἶναι γεμάτο ἀπὸ «ἱερὲς κλεψίες», κατὰ τὴ διατύπωση τοῦ ἁγ. Νικοδήμου Ἀγιορείτη, ὁ ὁποῖος μάλιστα τίς χαρακτηρίζει «ἐπαινετὲς καὶ ἀκατηγόρητες»¹. Στὸν ἐνδεικτικὸ βιβλιογραφικὸ πίνακα πού παραθέτω μπορεῖ νὰ πληροφορηθεῖ κανεὶς σὲ ποιὰ ἔργα ἀναφέρομαι.

¹ Βλ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Ἐορτοδρόμιον*, Ἐν Βενετία 1836, σελ. 66.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Είσαγωγή: Περὶ κατηχήσεως	13
Ἡ Αὐλή: Ἡ ἱστορία καὶ ὁ κόσμος	29
Οἱ Κλίμακες: Ἀπὸ τὸν παλαιὸν στὸν νέο ἄνθρωπο	45
ἌΟ Νάρθηκας: Ἡ διδαχὴ καὶ ἡ μετάνοια	71
ἌΟ Παντοκράτωρ: Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ	95
ἌΟ Τροῦλος: Ἡ θεία Οἰκονομία	121
ἌΟ Πλατυτέρα: «Ἀδελφὴ ἡμῶν ἡ Μαρία»	139
Οἱ Τοιχογραφίες: Οἱ Ἄγιοι	159
Τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ - Α': Ἡ Ἱεροσὺνη	183
Τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ - Β': Τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ	203
ἌΟ Σολέας: Ὁ λειτουργικὸς χρόνος	219
Τὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας - Α': Ὁ ἁγιασμὸς τῆς ζωῆς	245
Τὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας - Β': Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου	265
Τὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας - Γ': Ἡ ὁδὸς τῆς σωτηρίας	283
Τὰ Ἀναλόγια: Ὁ δρόμος τῆς ποίησης καὶ τοῦ μέλους	299
Τὸ Τέμπλο: Ἡ θεολογία τῆς εἰκόνας	307
Τὸ ἅγιο Βῆμα: Τὸ μυστήριον τῆς υἰοθεσίας	321
Ἐπίλογος - Ἀνακεφαλαίωση	339
Ἐνδεικτικὴ βιβλιογραφία	357
Εὐρετήριο ὄρων	359

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Περί κατηχήσεως

Στή σειρά αὐτῶν τῶν μαθημάτων θὰ γίνει μία ἔκθεση τῶν ὅρων τῆς πίστεως καὶ τῶν τρόπων ποὺ οἱ πιστοὶ ὀδεύουν πρὸς τὴ θεογνωσία. Οἱ ὅροι αὐτοὶ τῆς πίστεως δὲν θὰ ἐκτεθοῦν κατὰ τρόπο συστηματικό, ὅπως κάνουμε στὴ λεγόμενη ἀκαδημαϊκὴ θεολογία, δηλαδὴ μὲ διαδοχὴ θεμάτων ὅπως εἶναι ἡ θεολογία, ἡ χριστολογία, ἡ σωτηριολογία κλπ., ἀλλὰ μ' ἓναν τρόπο οἰονεὶ ἐποπτικό, ὅπως ἀντιλαμβανόμαστε τὰ στοιχεῖα τῆς πίστεως νὰ μᾶς ἀποκαλύπτονται βαδίζοντας σ' ἓναν ὀρθόδοξο ναό, ἀπὸ τὴ δύση πρὸς τὴν ἀνατολή, ἀπὸ τὴν αὐλή του μέχρι τὸ ἱερό Βῆμα. Κάθε μέρος τοῦ ναοῦ θὰ παραπέμπει ἢ θὰ ὑπενθυμίζει ὀρισμένα στοιχεῖα τῆς πίστεως.

Θὰ ἀρχίσουμε ἀπὸ τὸν χαρακτήρα ποὺ θὰ ἔχει αὐτὴ ἡ σειρά μαθημάτων. Τὸ κύριο στοιχεῖο τους εἶναι νὰ ὑπενθυμίσουν καὶ νὰ διασαφηνίσουν τοὺς ὅρους τῆς πίστεως. Δηλαδὴ κατ' οὐσίαν θὰ σχολιάζουμε σὲ ὅλα τὰ μαθήματα τὸ «τί» τῆς Ἐκκλησίας — τί εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Θὰ ἔχει λοιπὸν χαρακτήρα κατηχήσεως, ἢ, μὲ ἀπλούστερα λόγια, θὰ εἶναι μιὰ κατήχηση γιὰ ἐνηλίκους.

Ἡ κατήχηση, ὅπως ξέρετε, προηγεῖται τοῦ βαπτίσματος. Ὡστόσο, ἀπὸ τὸν τρίτο αἰῶνα ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται μιὰ κατηχητικὴ πρακτικὴ ὅπου κατήχηση γίνεται καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα, κατὰ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ λέξις κατήχηση δηλώνει τὸ ἄκουσμα ἑνὸς προφορικοῦ λόγου. Ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρείας, σχολιάζοντας τὸ ἀπόσπασμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου «γάλα ὑμᾶς ἐπότισα καὶ οὐ βρῶμα» (Α' Κορ. 3,2), λέει ὅτι ἡ κατήχηση εἶναι γάλα, μιὰ πρώτη τροφή τῆς ψυχῆς, ἐνῶ στερεὰ τροφή εἶναι ἡ ἐμπειρικὴ θεωρία¹. Τὰ μαθήματα ἐπομένως δὲν ἔχουν σχέση μὲ

¹ Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας, *Στρωματεῖς*, 5, 10 (PG 9, 101A): «Γάλα μὲν ἡ κατήχης οἰονεὶ πρώτη ψυχῆς τροφὴ νοηθήσεται, βρῶμα δὲ ἡ ἐποπτικὴ θεωρία».

τὸ ἐμπειρικὸ γίγνεσθαι τῆς Ἐκκλησίας, δὲν εἶναι μυσταγωγία (ἀγωγή περὶ τῶν μυστηρίων). Εἶναι τὸ πρῶτο γάλα, τὸ πρῶτο ἄκουσμα τῆς ψυχῆς, ἡ πρώτη τροφή τῆς ψυχῆς. Ἡ κατήχηση παραπέμπει στὴ βρώση, ἀλλὰ ἡ ἴδια δὲν εἶναι ποτὲ ἡ βρώση. Οὔτε ποτὲ μπορεῖ νὰ φιλοδοξήσει κανεὶς ὅτι θὰ δώσει τὴν ἴδια τὴν τροφή, δηλαδὴ τὴ θεωρία, τὴ θέαση τῶν πραγμάτων τῆς Ἐκκλησίας.

Χρησιμοποίησα αὐτὴ τὴ φράση τοῦ Κλήμεντος γιὰ νὰ διευκρινίσω ὅτι αὐτὰ τὰ μαθήματα δὲν θὰ εἶναι μία νοητικὴ ἐπεξεργασία ἀληθειῶν τῆς πίστεως, ἀφοῦ οἱ ὅροι τῆς πίστεως δὲν εἶναι ἰδεολογικοὶ οὔτε θεωρητικοὶ ὅροι. Κατ' οὐσίαν ὅ,τι θὰ ἀναπτυχθεῖ εἶναι εἰσαγωγικὸ γιὰ τὴν ὥρα τῆς ἐποπτείας. Ἡ ἐποπτεία εἶναι αὐτὴ ποὺ εἰσάγει στὸ μυστήριον τῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ ὅμως εἴμαστε ἀπὸ τὴ φύση μας ἀδύναμοι, ἔχουμε ἀνάγκη καὶ τῶν νοημάτων καὶ τῆς θεωρίας. Τῶν νοημάτων, μόνο ὡς προπαιδευτικῶν τῆς πράξεως· καὶ τῆς θεωρίας ὡς βάσης γιὰ τὴ θέαση τοῦ κόσμου τοῦ Θεοῦ.

Ξεκινᾶμε μὲ μία μικρὴ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ στὴν κατήχηση τῆς Ἐκκλησίας, χρησιμοποιώντας τις *Κατηγήσεις* τοῦ ἀγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων¹, ποὺ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ δοῦμε πῶς ἡ κατήχηση αὐτὴ μπορεῖ νὰ διαμορφώνεται.

Διακρίνουμε τέσσερα στάδια στὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας, τέσσερις ἐποχὲς ἂν θέλετε, τέσσερις μεγάλες περιόδους, κατὰ τις ὁποῖες ἔχουμε διαφορετικοὺς τρόπους κατήχησης.

Πρῶτη περίοδος εἶναι οἱ λεγόμενοι ἀποστολικοὶ χρόνοι. Στους ἀποστολικούς χρόνους ὑπῆρχε μία κατηχητικὴ πράξη, δηλαδὴ μία προετοιμασία τῶν ἀνθρώπων γιὰ νὰ προσέλθουν στὸ βάπτισμα, νὰ γίνουν μέλη τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς κατηχητικὰ ἐγχειρίδια χρησιμοποιήθηκαν τὰ τρία πρῶτα εὐαγγέλια, τὰ λεγόμενα «συνοπτικά». Αὐτὰ ἦταν τὰ κατηχητικὰ ἐγχειρίδια γιὰ τίς πρῶτες χριστιανικὲς κοινότητες. Ὁχι καὶ τὰ τρία μαζί, ἀλλὰ τὸ καθένα γιὰ ἓνα ἰδιαίτερο κοινό.

Γιὰ τὴν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων καὶ γιὰ τίς Ἐκκλησίες ὅπου

¹ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατηγήσεις*, PG 33, 332-1128.

ὑπῆρχε ἔντονο καὶ πολυπληθές ἰουδαϊκὸ στοιχεῖο, γράφτηκε ἓνα ἐγχειρίδιο ποὺ θὰ βοηθοῦσε τοὺς Ἰουδαίους νὰ κατανοήσουν τὸ μυστήριον τῆς Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, νὰ ἀναγνωρίσουν τὸν Μεσσία στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ, καὶ νὰ ἀποφασίσουν νὰ ἐνταχθοῦν στὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ τὸ εὐαγγέλιον τὸ ἔγραψε μία ομάδα ἐπικεφαλῆς τῆς ὁποίας ἦταν ὁ Ματθαῖος, ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου, γι' αὐτὸ καὶ πῆρε τὸ ὄνομα τοῦ Ματθαίου — εἶναι τὸ *Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, δηλαδὴ τὸ κατὰ τὴν παράδοση τοῦ Ματθαίου, ἢ κατὰ τὴν παράδοση τῆς ομάδας ἐπικεφαλῆς τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Ματθαῖος. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ εὐαγγέλιον αὐτὸ ἀναφέρεται κυρίως στὴν προῖστορία τοῦ Ἰσραὴλ, στὶς προϋποθέσεις ποὺ χρειάζεται ἓνας Ἰσραηλίτης γιὰ νὰ κατανοήσῃ τὸ μυστήριον τῆς Οἰκονομίας, συνδέοντας αὐτὸ τὸ μυστήριον μὲ ὅλα τὰ ἐπηγγελμένα στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Οὐσιαστικὰ συνδέει τὴν ἱστορία τοῦ παλαιοῦ Ἰσραὴλ μὲ τὴν ἐμφάνιση ἑνὸς Νέου Ἰσραὴλ.

Μία δευτέρα ομάδα ἀνθρώπων ἦταν αὐτοὶ ποὺ εἶχαν ἑλληνικὴ παιδεία, μὲ τὴν εὐρεία σημασία τοῦ ὅρου, δηλαδὴ τὴν παιδεία τῶν λεγόμενων ἑλληνιστικῶν χρόνων, ποὺ χαρακτηρίζε πληθυσμοὺς κυρίως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Τὴν ομάδα αὐτὴ ὑπηρέτησε ἰδιαίτερα ὁ Λουκᾶς, ὁ ἀκόλουθος τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἐγκρατὴς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ὁ ἴδιος, ὁ ὁποῖος καὶ ὀργάνωσε τὸ ἐγχειρίδιον κατηχήσεως, τὸ *Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, ἔτσι ὥστε νὰ βοηθηθοῦν αὐτοὶ ποὺ εἶχαν ἑλληνικὴ παιδεία νὰ κατανοήσουν τί καινούργιο ἔρχεται μὲ τὸν Χριστό. Πῶς ὁ λόγος τῶν ὄντων, τὸν ὁποῖο ἡ ἑλληνικὴ παιδεία προσπάθησε νὰ κατανοήσῃ, ὁ κτιστὸς λόγος, μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀκτίστου Λόγου καὶ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

Καὶ μία τρίτη ομάδα εἶναι ὅσοι ζοῦσαν κυρίως στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο, ἀλλὰ ἐπίσης ἦταν ἐγκατεσπαρμένοι σὲ ὅλη τὴ Ρωμαϊκὴ Αυτοκρατορία, καὶ οἱ ὁποῖοι εἶχαν μίαν ῥωμαϊκὴν παιδείαν ἰδιαίτερα, μὲ ὅλα τὰ δεδομένα ποὺ ἔχει αὐτὴ ἡ ῥωμαϊκὴ παιδεία, π.χ. μὲ τίς ἀπαιτήσεις τῆς ἰσχύος, μὲ τίς ἀπαιτήσεις τῆς ἀκριβείας, μὲ τίς ἀπαιτήσεις τῆς δυνάμεως τῆς ἀληθείας. Ἡ ἀλήθεια, γιὰ νὰ εἶναι ἀλήθεια, πρέπει νὰ εἶναι ἰσχυρὴ, πρέπει νὰ εἶναι δυνατὴ. Τὸ πάθος καὶ ἡ θυσία νὰ ἀναφέρονται σὲ δύναμη, σὲ ἰσχύ καὶ σὲ ἀρχή. Γι' αὐτὸ καὶ στὸ εὐαγγέλιον

τους, τὸ *Κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον*, στὸ κατηχητικό τους δηλαδή ἐγχειρίδιο τὸ ὁποῖο ἔγραψε ὁ εὐαγγελιστὴς Μάρκος, ἢ ἡ ὁμάδα ἐπικεφαλῆς τῆς ὁποίας ἦταν ὁ εὐαγγελιστὴς Μάρκος, προβάλλονται ἰδιαίτερα αὐτὲς οἱ ἀξίες καὶ αὐτὲς οἱ ἀρχές, ὥστε νὰ βοηθηθοῦν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι νὰ ἔρθουν στὴν Ἐκκλησία.

Οἱ διαφορετικοὶ στόχοι πὺ ὑπηρετοῦν τὰ τρία Εὐαγγέλια στὰ ὁποῖα ἀναφέρθηκα, ἐξηγοῦν καὶ τὴ διαφορετικὴ προσέγγιση πὺ ἀρκετὲς φορὲς παρατηρεῖται στὶς πράξεις καὶ στὴ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ. Δὲν ὑπεισέρχομαι καθόλου στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννη, τὸ *Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, τὸ ὁποῖο ἔρχεται νὰ καλύψει ἓνα ἄλλο κενὸ στὸ τέλος τοῦ πρώτου αἰῶνα: νὰ διδάξει τοὺς βαπτισμένους, νὰ ὑπενθυμίσει καὶ νὰ ὑπομνηματίσει στοὺς πιστοὺς τὴν ἐμπειρία πὺ ζοῦν μέσα στὴν εὐχαριστιακὴ κοινότητα.

Ὡστόσο, παρατηροῦμε ὅτι κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους δὲν ἀναπτύσσεται ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία — ἂν μποροῦμε νὰ τὴν ὀνομάσουμε ἔτσι. Ἀκροθιγῶς ἐξετάζονται μερικὰ μεγάλα θέματα τῆς πίστεως, καὶ μάλιστα θίγονται μὲ τρόπο πὺ σχετίζεται μὲ τὴν πνευματικὴ ἡλικία τῶν κατηχομένων, τῶν διδασκομένων. Σὰς θυμίζω μία φράση πὺ ὑπάρχει στὶς *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, καὶ πὺ ἀκριβῶς αὐτὸ δηλώνει. Ὄταν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, στὸ τελευταῖο του ταξίδι, γυρνώντας στὰ Ἱεροσόλυμα, βρίσκεται στὴν Ἐφεσο καὶ καλεῖ τοὺς ὑπευθύνους τῶν γύρω Ἐκκλησιῶν γιὰ νὰ τοὺς δώσει τίς τελευταῖες νοθεσίες, τοὺς λέει: «Οὐδὲν ὑπεστειλάμην τῶν συμφερόντων τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν καὶ διδάξαι ὑμᾶς δημοσίᾳ καὶ κατ' οἴκους» (*Πράξ.* 20,20). Τίποτα δὲν ἄφησα πὺ νὰ μὴν σὰς τὸ πῶ, εἴτε δημοσίως εἴτε ἰδιωτικῶς. Τίποτα δὲν ἄφησα, ὅμως, ἀπὸ αὐτὰ πὺ συμφέρει νὰ ἀκούσετε. Μέριμνα τοῦ διδασκάλου τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, καὶ μέχρι τὰ τέλη τοῦ δευτέρου αἰῶνα, εἶναι νὰ θίγονται μὲ προσοχὴ τὰ θέματα τῆς πίστεως, ἐπειδὴ συνείδησή τους ἦταν ὅτι τὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα δὲν ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τὴ διδαχὴ, ἢ Ἐκκλησία δὲν εἶναι διδακτὴ, ἀλλὰ εἶναι πράξη, εἶναι ἐμπειρία.

Στοὺς ἐπόμενους πρώτους αἰῶνες διαφοροποιοῦνται λίγο τὰ πράγματα, γιὰτὶ ἀρχίζουν καὶ ἐμφανίζονται οἱ αἱρέσεις, ἢ παρουσία τῶν ὁποῖων διαμορφώνει καὶ τὸν τρόπο τῆς κατηχήσεως. Ἀπὸ τὸν δεύτερο

αίωνα και μετά αρχίζει μία συστηματική ὀργάνωση τῶν κατηχομένων. Στὰ κατηχητικά κείμενα ποὺ ἐμφανίζονται, ἢ στὶς κατηχητικὲς σχολὲς ποὺ διαμορφώνονται (Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ρώμης, Ἱεροσολύμων), λαμβάνεται ὑπόψη ἡ παρουσία τῶν αἱρέσεων. Ἡ κατήχηση δὲν ἀναφέρεται μόνο στοὺς ὄρους τῆς πίστεως, δὲν περιλαμβάνει μόνο τὴν ἔκθεση τῶν ὄρων τῆς πίστεως, ἀλλὰ προσέχει νὰ διασαφηνίσει τοὺς ὄρους τῆς πίστεως ἀπὸ τὴν αἵρεση. Καὶ ἀνάλογα μὲ τὶς αἱρέσεις ποὺ τοπικὰ ἀναπτύσσονται, διαμορφώνονται καὶ τὰ τοπικὰ κατηχητικά κείμενα, τὰ ὁποῖα ἀποτυπώνονται στὰ λεγόμενα «βαπτιστήρια σύμβολα», ποὺ εἶναι πολλὰ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ (δεύτερο καὶ τρίτο αἰῶνα) καὶ διαφέρουν ἀπὸ τόπο σὲ τόπο. Δίνουν ἰδιαίτερη ἔμφαση αὐτὰ τὰ «βαπτιστήρια σύμβολα» σὲ ὀρισμένα σημεῖα ποὺ ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὸν κίνδυνο τῆς ἀλλοίωσης ἀπὸ τὶς αἱρέσεις. Ἐπίσης, σὲ αὐτὴ τὴν περίοδο, κατὰ τὸν δεύτερο κυρίως αἰῶνα, διαμορφώνεται τὸ σῶμα τῶν κατηχητῶν. Οἱ κατηχητὲς εἶναι διάκονοι τῆς Ἐκκλησίας, ἢ μᾶλλον ὑπηρέτες τῆς Ἐκκλησίας, ἀνάμεσα στοὺς διακόνους καὶ στοὺς πρεσβυτέρους — μιὰ τάξη ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς δύο. Μπορεῖ νὰ εἶναι πρεσβύτεροι καὶ κατηχητὲς, μπορεῖ νὰ εἶναι κατηχητὲς καὶ διάκονοι τῆς Ἐκκλησίας, ἢ μπορεῖ νὰ εἶναι μόνο κατηχητὲς. Οἱ κατηχητὲς προέρχονται ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ πιστοῦ λαοῦ. Εἶναι ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ διδάξουν καὶ ὀρίζονται ἀπὸ τὸν τοπικὸ ἐπίσκοπο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο καὶ ἀμέσως ἐξαρτῶνται. Ὁ ἐπίσκοπος τοὺς ὀρίζει ὡς κατηχητὲς. Ἐχει ἀρχίσει ἡ ὀργάνωση πλέον τῶν κατηχομένων σὲ ομάδες.

Τὸ τρίτο πολὺ σημαντικό στοιχεῖο ποὺ ἐμφανίζεται, ἀπὸ τὸν δεύτερο αἰῶνα καὶ μετὰ, εἶναι ὅτι ἡ κατήχηση παίρνει καὶ ἕναν οἰονεὶ μυσταγωγικὸ χαρακτήρα (χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι εἶναι ὄντως μυσταγωγικὸς ὁ χαρακτήρας τῆς). Δηλαδή ἀρχίζει ἡ κατήχηση νὰ ἀσχολεῖται καὶ μὲ τὸν ἔλεγχο —δηλαδή τὴν κάθαρση— τῶν λογισμῶν. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ κατήχηση γίνεται καὶ ὁδηγητικὴ, διὰ μιᾶς ἀσκητικῆς μεθόδου ποὺ πρωτοεμφανίζεται κατὰ τὸν δεύτερο αἰῶνα καὶ ἐξελίσσεται ἀργότερα, καὶ ἡ ὁποία ἐπικεντρώνεται στὸ πῶς ὁ ἄνθρωπος θὰ «ἰαθεῖ», κατὰ τὴν ἀντίληψη τῆς Ἐκκλησίας, ἐλέγχοντας τοὺς λογισμοὺς τοῦ ἢ καθαιροντάς τους. Ἔτσι ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται ὁ ἀσκητικὸς χαρακτήρας τῆς διδασκαλίας ποὺ προσφέρεται μὲσω τῶν

κατηχήσεων. Δηλαδή αρχίζει να εμφανίζεται αυτό που αργότερα, στη μὲν Δύση διαμόρφωσε τὸν ἠθικὸ χαρακτήρα τοῦ Χριστιανισμοῦ, στὴ δὲ Ἀνατολὴ τὸν ἀσκητικὸ (καὶ νηπτικὸ) χαρακτήρα. Ὁ ἀσκητικὸς χαρακτήρας δὲν εἶναι ἠθικὴ, δὲν ἀναφέρεται στὴν ἠθικὴ τῆς ζωῆς. Ὁ ἀσκητικὸς χαρακτήρας ἀναφέρεται στὸν ἔλεγχο τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων, τῶν δυνάμεων ποὺ ὀνόμασα προηγουμένως λογισμούς.

Τὸν τέταρτο αἰώνα (γύρω στὸ 350 περίπου μ.Χ.) εμφανίζεται ἕνα σύγγραμμα ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀντιληφθοῦμε τὴ μέθοδο κατηχήσεως. Τὸ σύγγραμμα αὐτὸ ἐφανίστηκε στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἀποδίδεται στὸν ἐπίσκοπο Ἱεροσολύμων Κύριλλο. Πιθανότατα εἶναι ἔργο δικό του, καὶ μάλιστα εικάζεται ὅτι τὸ ἔχει «γράψει» σὲ νεαρὴ ἡλικία, πρὶν γίνε ἐπίσκοπος. Πάντως τὸ ἔργο αὐτὸ δέχτηκε μιὰ ἐπεξεργασία, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Κυρίλλου, ἀπὸ τὸν διάδοχό του Ἰωάννη, καὶ δὲν ξέρομε ποιά ἀκριβῶς μέρη τοῦ βιβλίου ἔχουν γραφεῖ ἀπὸ τὸν Κύριλλο καὶ ποιά ἀπὸ τὸν Ἰωάννη. Τὴν ἔκφραση «ἔχει γραφεῖ» ἄς τὴν θέσουμε ἐντὸς εἰσαγωγικῶν. Κατ' οὐσίαν αὐτὲς οἱ κατηχήσεις ἐκφωνοῦνταν. Ἴσως νὰ ἐκφωνήθηκαν σὲ μιὰ σειρά ἐτῶν ἀπὸ σημειώσεις τοῦ ἴδιου τοῦ κατηχητῆ (τοῦ πρεσβυτέρου) καὶ μετὰ ἔγινε ἡ καταγραφή τοῦ προφορικοῦ λόγου. Ἐκφωνοῦνταν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ποὺ ἀποτελοῦσε κατηχητικὴ περίοδο διαμορφωμένη πρὶν ἀπὸ τὸ Πάσχα, ὡς προετοιμασία ἀνθρώπων γιὰ νὰ βαπτιστοῦν τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα.

Εἰδικὰ στὶς Κατηχήσεις τοῦ ἀγίου Κυρίλλου, ἔχουμε: α) κατηχήσεις ποὺ προετοιμάζουν γιὰ τὸ βάπτισμα, καὶ ἐκφωνοῦνται ἢ διαβάζονται κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, καὶ β) κατηχήσεις ποὺ ἔπονται τοῦ βαπτίσματος (ἐπὶ μιὰ ἐβδομάδα μετὰ τὸ Πάσχα ὑπάρχουν πέντε ὁμιλίες γιὰ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν βαπτιστεῖ). Οἱ πρῶτες εἶναι οἱ ἀπλῆς κατηχήσεις. Συγκεκριμένα, ὑπάρχει μιὰ προκατήχηση (μιὰ μικρὴ εἰσαγωγή), ὑπάρχουν δεκαοκτὼ κατηχήσεις γιὰ τοὺς κατηχουμένους, ποὺ ἐν πολλοῖς εἶναι ἕνα σχόλιο στὸ Σύμβολο τῆς πίστεως τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, καὶ ὑπάρχουν καὶ πέντε μυσταγωγικὲς κατηχήσεις ποὺ σχολιάζουν τίς θεμελιώδεις ἀγιαστικὲς πράξεις τῆς Ἐκκλησίας (Βάπτισμα, Χρίσμα, θεία Εὐχαριστία καὶ θεία Λειτουργία).

Μία τρίτη περίοδος ἀρχίζει μετὰ τὸν τέταρτο αἰώνα, ὅταν ἀρχίζει νὰ ἐπικρατῆ πλέον ὁ νηπιοβαπτισμός. Ποιὸ εἶναι τὸ καινούργιο στοιχεῖο ποὺ εἰσάγεται; Ἐνῶ μέχρι τώρα ἡ κατήχηση εἶχε νὰ κάνει με ἐνήλικες καὶ ἡ προαίρεση ἦταν οὐσιῶδες στοιχεῖο (ἡ ἐλεύθερη δηλαδὴ κίνηση τῶν ἀνθρώπων νὰ δεχθοῦν τὸ βάπτισμα), ἀπὸ τὸν πέμπτο αἰώνα καὶ μετὰ φαίνεται, κατ' ἀρχήν, ὅτι αὐτὴ ἡ προαίρεση παραθεωρεῖται. Ἀρχίζει ὁ νηπιοβαπτισμός, ὁ ὁποῖος περὶ τὸν ἕβδομο αἰώνα γενικεύεται. Τὸ καινούργιο στοιχεῖο ποὺ εἰσάγεται αὐτὴ τὴν περίοδο εἶναι ὅτι ὁ καταρτισμὸς τοῦ νέου μέλους παύει πλέον νὰ βασίζεται στὴν προαίρεσή του, λόγω τῆς νηπιότητάς, καὶ γίνεται ἔργο τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητάς. Παύει τὸ ἄτομο νὰ ἀποφασίζει νὰ γεννηθεῖ ἐν Χριστῷ καὶ αὐτὴ ἡ ἀπόφαση μετακινεῖται στὸ εὐχαριστιακὸ σῶμα. Τὸ εὐχαριστιακὸ σῶμα ἀποφασίζει νὰ γεννήσει τὸν ἄνθρωπο ἐν Χριστῷ.

Θὰ ἀνοίξω ἐδῶ μία παρένθεση, ποὺ θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ καταλάβουμε ὅτι ἡ βάπτισμα ἑνὸς νηπίου εἶναι πράξη ἐλευθερίας καὶ ὄχι καταναγκασμοῦ. Καὶ πρῶτα πρῶτα θὰ μιλήσουμε γιὰ τὸ τί σημαίνει ἐλευθερία. Τὸ πρῶτο ποὺ θέλω νὰ σᾶς θυμίσω εἶναι ὅτι ἡ ἐλευθερία ὡς λέξη, καὶ στὰ ἑβραϊκὰ ἀκόμα, εἶναι τὸ ἀντίθετο τῆς δουλείας. Αὐτὸ εἶναι ἕνα πρῶτο στοιχεῖο. Δοῦλος εἶναι αὐτὸς ποὺ δὲν ἔχει ἴδιον θέλημα, ἀλλὰ εἶναι ὑποταγμένος στὸ θέλημα ἄλλου. Ἐὰν ὁ ἄλλος τὸν ἀπαλλάξει, τότε γίνεται ἐλεύθερος, εἰσάγεται στὴν κοινότητα τῶν ἐλευθέρων. Τὸ «εἰσάγεται στὴν κοινότητα τῶν ἐλευθέρων» δηλώνει καὶ μία κίνηση. Κινεῖται «πρός». Κι αὐτὸ μοῦ ἐπιτρέπει νὰ σᾶς θυμίσω ὅτι ἡ λέξη ἐλευθερία προέρχεται ἀπὸ τὸν παρακειμένο τοῦ ρήματος «ἔρχεσθαι», ἀπὸ τὸ «ἐληλυθέναι»: αὐτὸς ποὺ ἔχει ἔρθει, ὁ ἤδη ἐρχόμενος ἢ ὁ ἤδη ἐλθὼν. Ἐπομένως, αὐτὸς ποὺ ὑπάρχει ἐν σχέσει. Τὸ νὰ ἔρθεις «κάπου» ποὺ ὑπάρχει «τι», σημαίνει ὅτι ἔρχεσαι νὰ ἐνωθεῖς με αὐτὸ τὸ «τι». Δὲν εἶναι λοιπὸν ὁ δουλεύων, ὁ δοῦλος, ἀλλὰ εἶναι ὁ ἐν σχέσει ὑπάρχων. Γιὰ νὰ τὸ καταλάβουμε καλύτερα θὰ σᾶς θυμίσω τὴ φράση ἀπὸ τὸ Κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιο, ὅπου ἡ ἐλευθερία δηλώνεται ὡς ἄμεση σχέση με τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ τὴν ὑποστατικὴ ἀλήθεια: «Γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς» (Ἰωάν. 8,32). Γιὰ νὰ ἐλευ-